

Sygn. akt IV CSK 590/14

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 19 czerwca 2015 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Kazimierz Zawada (przewodniczący, sprawozdawca)
SSN Agnieszka Piotrowska
SSN Hubert Wrzeszcz

w sprawie z powództwa K. M. i P.S.
przeciwko "N." Spółce z ograniczoną odpowiedzialnością o zapłatę,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej
w dniu 19 czerwca 2015 r.,
skargi kasacyjnej strony pozwanej
od wyroku Sądu Apelacyjnego w [...] z dnia 25 kwietnia 2014 r.,

- 1) uchyla zaskarżony wyrok,**
- 2) zmienia wyrok Sądu Okręgowego w B. z dnia 18 listopada 2013 r., w punktach I, III i IV w ten sposób, że oddala powództwo,**
- 3) oddala apelację powoda K. M.,**
- 4) obciąża powodów kosztami postępowania w sprawie i powierza ich obliczenie referendarzowi sądowemu.**

UZASADNIENIE

K. M. i P. S. w pozwie skierowanym przeciwko „N.” spółce z o.o. wnieśli o zasądzenie na ich rzecz od pozwanej spółki kwoty 175.680 zł, wraz z ustawowymi odsetkami od określonych kwot i dat, tytułem odszkodowania za zakaz działalności konkurencyjnej w stosunku do pozwanej spółki zastrzeżony w zawartej z nią umowie.

Sąd Okręgowy wyrokiem z dnia 18 listopada 2013 r. zasądził od pozwanej spółki na rzecz powodów kwotę 175.680 zł wraz z ustawowymi odsetkami w stosunku rocznym: od kwoty 14.640 zł - od dnia 15 stycznia 2009 r., a od kwoty 161.040 zł - od dnia 5 lutego 2013 r.

Apelację wniosła pozwana spółka oraz powód K. M.

Wyrokiem z dnia 25 kwietnia 2014 r. Sąd Apelacyjny oddalił apelację pozwanej spółki, a apelację powoda uwzględnił i zmienił zaskarżony wyrok w ten sposób, że odsetki od kwoty 161.040 zł zasądził od dnia 21 stycznia 2011 r.

Z bezspornych ustaleń faktycznych dokonanych przez Sąd Okręgowy, stanowiących także podstawę wyroku Sądu Apelacyjnego, wynika, że w dniu 2 października 2006 r. strony zawarły umowę o stałą obsługę prawną pozwanej spółki przez kancelarię powodów - radców prawnych. Umowa była kilkakrotnie zmieniana. W §1 aneksu nr 4 z dnia 20 marca 2008 r. strony wprowadziły klauzulę „o zakazie konkurencji i lojalności”. Powodowie w tej klauzuli zobowiązali się nie prowadzić przez 12 miesięcy po ustaniu obowiązywania umowy z określonych przyczyn działalności konkurencyjnej w stosunku do statutowej działalności pozwanej spółki. Jako działalność konkurencyjna w bardzo szerokiej definicji tej działalności zawartej w aneksie wymienione zostało m.in. wykonywanie wszelkich czynności w ramach stosunku pracy lub jakiegokolwiek innego stosunku prawnego na rzecz jakichkolwiek polskich i zagranicznych podmiotów konkurencyjnych względem pozwanej spółki oraz występowanie w charakterze pełnomocników lub agentów tych podmiotów. Ponadto powodowie zobowiązali się do zachowania w tajemnicy wszelkich uzyskanych w związku z wykonywaniem obsługi prawnej poufnych informacji, których ujawnienie mogłoby narazić pozwaną spółkę na szkodę; w szczególności informacji finansowych, handlowych, technologicznych, organizacyjnych. W § 1 ust. 4 aneksu zastrzeżono odszkodowanie dla powodów

od pozwanej spółki za okres trwania zakazu konkurencji w wysokości 80% umówionego wynagrodzenia, a w § 1 ust. 7 aneksu - zapłatę na rzecz pozwanej spółki przez powodów kary umownej w wysokości 50.000 zł na wypadek naruszenia przez nich uzgodnionego zakazu konkurencji. Porozumienie o zakazie konkurencji o takiej treści było standardową klauzulą w umowach z kadrą kierowniczą pozwanej spółki.

Pismem z dnia 28 maja 2008 r. pozwana spółka wypowiedziała powodom umowę zawartą z nimi w dniu 2 października 2006 r. z zachowaniem trzymiesięcznego terminu wypowiedzenia. Zapłaciła powodom wynagrodzenie za okres wypowiedzenia. Odmówiła natomiast zapłaty faktury wystawionej przez powodów tytułem odszkodowania zastrzeżonego w aneksie nr 4 za następny miesiąc. Dnia 24 grudnia 2008 r. pozwana spółka skierowała do powodów pismo o uchyleniu się od skutków prawnych złożonego pod wpływem błędu oświadczenia woli przy podpisywaniu aneksu nr 4. Podniosła, że radcowie prawni mają ustawowy zakaz zajmowania się działalnością konkurencyjną. Klauzula o zakazie konkurencji i lojalności nie miała więc uzasadnienia. Jej wprowadzenie było wynikiem celowego działania na szkodę pozwanej spółki przez jej ówczesne władze albo wynikiem ich błędu wywołanego szczególnym zaufaniem do powodów świadczących obsługę prawną.

Kwota dochodzonego odszkodowania została obliczona zgodnie z postanowieniami § 1 ust. 4 aneksu.

Sąd Apelacyjny podzielił nie tylko ustalenia faktyczne Sądu Okręgowego, ale i wyrażone przez ten Sąd oceny prawne, tj. uznał, że klauzula o zakazie konkurencji i lojalności wprowadzona aneksem nr 4 nie była nieważna z powodu sprzeczności z zasadami współzycia społecznego (art. 58 § 2 k.c.), jak też, że nie doszło do skutecznego uchylenia się przez pozwaną spółkę od skutków prawnych tej klauzuli z powodu podpisania jej pod wpływem błędu. Klauzula ta według obu Sądów była ważna dlatego, że przepisy dotyczące radców prawnych nie sprzeciwiały się jej zamieszczeniu, nie wkraczała ona w „wolność gospodarczą”, nie naruszała zasady ekwiwalentności świadczeń i nie krzywdziła z tego powodu pozwanej spółki z naruszeniem zasad współzycia społecznego,

ani nie została zawarta przez pozwaną spółkę pod presją faktycznej przewagi powodów.

W skardze kasacyjnej pozwana spółka przytoczyła jako podstawę kasacyjną naruszenie przez Sąd Apelacyjny art. 58 § 2 k.c. oraz wniosła o uchylenie i zmianę zaskarżonego wyroku w całości.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Zawód radcy prawnego jest zawodem zaufania publicznego w rozumieniu art. 17 ust. 1 Konstytucji. Zasady wykonywania zawodu radcy prawnego oraz zasady organizacji i działania samorządu radców prawnych - sprawującego stosownie do art. 17 ust. 1 Konstytucji pieczę nad należyтым wykonywaniem tego zawodu w interesie publicznym - określa ustawa z dnia 6 lipca 1982 r. o radcach prawnych (j.t. Dz.U.2015.507 ze zm. - dalej: „u.r.p.”).

Według art. 3 ust. 2-5 u.r.p. w brzmieniu obowiązującym od 15 września 1997 r., radca prawny wykonuje zawód ze starannością wynikającą z wiedzy prawniczej oraz zasad etyki radcy prawnego (ust. 2) i jest obowiązany zachować w tajemnicy wszystko, o czym dowiedział się w związku z udzieleniem pomocy prawnej (ust. 3); obowiązek zachowania tajemnicy zawodowej przez radcę prawnego nie może być ograniczony w czasie (ust. 4); nie można też radcy prawnego zwolnić z obowiązku zachowania tajemnicy zawodowej co do faktów, o których dowiedział się udzielając pomocy prawnej lub prowadząc sprawę (ust. 5).

Obowiązku zachowania przez radcę prawnego w tajemnicy informacji uzyskanych w związku z udzielaniem pomocy prawnej dotyczą także w szerokim zakresie zasady etyki radcy prawnego (reguły sformalizowanej deontologii zawodowej), stanowione przez samorząd radcowski.

W art. 57 pkt 7 u.r.p. w brzmieniu obowiązującym od dnia 15 września 1997 r. przyznana została Krajowemu Zjazdowi Radców Prawnych - organowi samorządu radców prawnych - kompetencja do uchwalania, w ramach sprawowanej przez ten samorząd zgodnie z art. 17 ust. 1 Konstytucji pieczy nad należyтым wykonywaniem zawodu radcy prawnego, zasad etyki radców prawnych. Działając na podstawie art. 57 pkt 7 u.r.p., VIII Krajowy Zjazd Radców Prawnych uchwalił z dnia 10 listopada 2007 r. nr 5/2007, która weszła w życie 1 stycznia 2008 r., uchwalił Kodeks etyki radcy prawnego (jednolity tekst tego

kodeksu uwzględniający zmiany wprowadzone 6 listopada 2010 r. ogłoszony został uchwałą Prezydium Krajowej Rady Radców Prawnych z dnia 28 grudnia 2010 r. nr 8/VIII/2010).

Zgodnie z art. 12 tego kodeksu, istota zawodu radcy prawnego polega na tym, że uzyskuje on od klienta w zaufaniu informacje, których klient nie ujawniłby nikomu; radca prawny jest zobowiązany do zachowania w tajemnicy wszystkiego, o czym dowiedział się w związku z wykonywaniem czynności zawodowych; obowiązek zachowania w tajemnicy obejmuje wszystkie uzyskane przez radcę prawnego informacje niezależnie od ich formy lub sposobu ich utrwalania; obowiązek zachowania w tajemnicy zawodowej obejmuje nie tylko zakaz ujawnienia informacji, lecz także skorzystania z nich w interesie własnym lub osoby trzeciej. W myśl art. 22 ust. 2 tego kodeksu, radca prawny ma też obowiązek powstrzymać się od występowania na rzecz nowego klienta, jeżeli występuje ryzyko naruszenia zobowiązania do poufności wobec poprzedniego klienta lub jeśli posiadana przez niego wiedza o sprawach poprzedniego klienta dałaby nowemu klientowi nieuzasadnioną przewagę, w szczególności gdy wiedza posiadana przez radcę prawnego w sprawach innego klienta mogłaby dać jakiegokolwiek korzyści nowemu klientowi (podobne postanowienia zawiera Kodeks etyki radców prawnych, który wejdzie w życie 1 lipca 2015 r. - por. art. 16, 16, 17, 26, 28, 29).

Tak ukształtowany, jak wyżej przedstawiono, obowiązek zachowania tajemnicy przez radcę prawnego jest – podkreślił Trybunał Konstytucyjny w wyroku z dnia 22 listopada 2004 r., SK 64/03 - nierozdzielnie związany ze statusem zawodu radcy prawnego: jego przynależnością do wyróżnionej w art. 17 ust. 1 Konstytucji kategorii zawodów zaufania publicznego. Obowiązek ten został ustanowiony w interesie klientów radców prawnych, a nie samych radców. Klienci przekazują radcy informacje dotyczące ich ważnych dóbr i interesów. Musi temu towarzyszyć zachowanie poufności. Zachowania poufności wymaga przede wszystkim ochrona tych dóbr i interesów. Zachowanie poufności jest nieodzowne także do prawidłowego wykonania zleconej usługi. Warunkiem prawidłowego udzielenia pomocy prawnej klientowi jest uzyskanie od niego wszystkich potrzebnych posiadanych przez niego informacji. Klient nie powinien

powstrzymać się przed ich przekazaniem z obawy niezachowania ich w tajemnicy.

Obowiązek zachowania tajemnicy przez radcę prawnego ma jednak znaczenie wykraczające także poza stosunek zachodzący pomiędzy radcą a klientem. Prawidłowe wykonywanie zawodu radcy prawnego leży w interesie nie tylko klientów, ale i samorządu radcowskiego oraz wymiaru sprawiedliwości.

Obowiązek zachowania tajemnicy przez radcę prawnego obwarowany jest różnorodnymi sankcjami prawnymi. W szczególności radca prawny ponosi odpowiedzialność za szkodę wyrządzoną klientowi wskutek ujawnienia uzyskanych od niego informacji. Do radcy prawnego w związku z naruszeniem przez niego tajemnicy zawodowej może mieć też zastosowanie art. 166 § 1 k.k.

Doniosłość obowiązku zachowania tajemnicy przez radcę prawnego podkreśla art. 27 u.r.p., w kształcie obowiązującym od 15 września 1997 r. Zawarta w nim rota ślubowania składanego przez radcę prawnego brzmi: "Ślubuję uroczyście w wykonywaniu zawodu radcy prawnego przyczyniać się do ochrony i umacniania porządku prawnego Rzeczypospolitej Polskiej, obowiązki zawodowe wypełniać sumiennie i zgodnie z przepisami prawa, zachować tajemnicę zawodową, postępować godnie i uczciwie, kierując się zasadami etyki radcy prawnego i sprawiedliwości".

Powodowie byli zatem - jak zasadnie podniesiono w skardze kasacyjnej – zobowiązani do zachowania w tajemnicy wszystkich uzyskanych w związku z wykonywaniem obsługi prawnej pozwanej spółki poufnych informacji, których ujawnienie mogłoby narazić tę spółkę na jakąkolwiek szkodę, już na podstawie przytoczonych przepisów normujących zasady wykonywania zawodu radcy prawnego oraz zasad etyki radcy prawnego. Choć z tych przepisów i zasad nie wynikał zakaz świadczenia przez powodów obsługi prawnej, ani wykonywania usług innego rodzaju dozwolonych dla radców prawnych, na rzecz innych podmiotów, nie tylko po zakończeniu obsługi pozwanej spółki, ale i w czasie obowiązywania umowy o obsługę tej spółki, to jednak te przepisy i zasady zobowiązywały ich w relacjach zawodowych z innymi podmiotami do bezwzględniego, nieograniczonego w czasie przestrzegania obowiązku

zachowania w tajemnicy wszystkich uzyskanych w związku z obsługą spółki poufnych informacji, których ujawnienie mogłoby ją narazić na jakąkolwiek szkodę.

Zamieszczona w § 1 aneksu nr 4 z dnia 20 marca 2000 r., wzorowana na art. 101² w związku z art. 101¹ § 1 k.p. klauzula była więc w zakresie obejmującym zakaz konkurencji i obowiązek lojalności oraz zachowania w tajemnicy wszelkich poufnych informacji w istocie zbędna w zestawieniu z przepisami normującymi zasady wykonywania zawodu radcy prawnego oraz zasadami etyki radcy prawnego. Niemniej w samym tym zakresie, choć niepotrzebna, a nawet myląca, mogłaby być - z pominięciem jedynie niedopuszczalnego w świetle ustawy ograniczenia w czasie obowiązku zachowania tajemnicy - uznana za ważną.

Zdecydowanie inaczej należy natomiast ocenić pod względem ważności postanowienie tej klauzuli przewidujące dla powodów odszkodowanie za zakaz działalności konkurencyjnej w stosunku do pozwanej spółki po ustaniu obowiązywania umowy. Odszkodowanie to stanowiłoby w istocie wynagrodzenie za zaniechanie, do którego powodowie byli już zobowiązani z mocy ustawy, w ramach obowiązku zachowania tajemnicy zawodowej. Zastrzeżenie za to zaniechanie wynagrodzenia należy uznać za pozostające w sprzeczności z zasadami współżycia społecznego i tym samym - jak trafnie podniesiono w skardze kasacyjnej - nieważne z mocy art. 58 § 2 k.c.

Uzyskanie wynagrodzenia za to zaniechanie oznaczałoby osiągnięcie przez powodów korzyści majątkowej z tytułu zobowiązania się do zachowania, które jest nie tylko ustawowym, ale zarazem podstawowym obowiązkiem radcy prawnego, łączącym się ściśle z istotą jego zawodu. Ustawowy obowiązek zachowania tajemnicy zawodowej, obejmujący nie tylko - nieograniczony w czasie - zakaz ujawnienia informacji, ale i skorzystania z nich w interesie własnym lub osoby trzeciej, jest nierozzerwalnie związany z tym, że radca prawny wykonuje zawód zaufania publicznego.

Jak trafnie wyjaśniono w piśmiennictwie, obecnie w Polsce - demokratycznym państwie prawnym urzeczywistniającym zasady sprawiedliwości społecznej (art. 2 Konstytucji) - zasady współżycia społecznego wyrażają ideę słuszności w prawie i odwołują się do powszechnie uznawanych wartości

w kulturze naszego społeczeństwa. Nie można zaakceptować na gruncie tych wartości czerpania przez radcę prawnego korzyści z zaciągnięcia zobowiązania zbieżnego z ustawowym obowiązkiem wyrażającym istotę zawodu radcy prawnego jako zawodu zaufania publicznego; stanowiącego gwarancję prawidłowego wykonywania tego zawodu, przede wszystkim w interesie klienta. W kulturze prawnej naszego społeczeństwa wspomniany gwarancyjny - przede wszystkim w interesie klienta - charakter ustawowego obowiązku zachowania tajemnicy zawodowej, obejmującego także zakaz skorzystania z uzyskanych informacji przez radcę prawnego w interesie osoby trzeciej, sprzeciwia się jednoznacznie możliwości uczynienia radcy prawnego beneficjentem zaciągniętego przez niego zobowiązania zbieżnego z tym ustawowym obowiązkiem wskutek zastrzeżenia „odszkodowania” za czas trwania tego zobowiązania. Uzyskanie przez radcę prawnego korzyści majątkowej z tego tytułu nie daje się pogodzić z poczuciem słuszności. Innymi słowy, nie byłoby słuszne - jeżeli już nie sprzeczne z ustawą - aby klient płacił radcy prawnemu za zachowanie przez niego podstawowego, gwarantowanego ustawą standardu prawidłowego wykonywania swego zawodu zaufania publicznego.

Podsumowując, zastrzeżenie w umowie o obsługę prawną odszkodowania dla radcy prawnego za zobowiązanie się do postępowania po ustaniu obowiązywania tej umowy zgodnie z ustawowym obowiązkiem zachowania w tajemnicy wszystkiego, o czym dowiedział się on w związku z udzieleniem pomocy prawnej, jest sprzeczne z zasadami współżycia społecznego i tym samym nieważne (art. 58 § 2 k.c.).

Wobec oczywistej zasadności wniesionej skargi kasacyjnej Sąd Najwyższy na podstawie art. 398¹⁶ k.p.c. orzekł jak w sentencji.